

# PÁLYÁZATI AZONOSÍTÓ: NKA 207134/00417

## **Beszámoló a Brigetio/Szőny-Stadion út lelőhelyen 2022 nyarán végzett régészeti tervásatás eredményeiről (2022. június 17– augusztus 19./október 8.)**

A Komáromi Klapka György Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Régészettudományi Intézete, Ókori Régészeti Tanszéke között 1992 óta zajló együttműködésének 31. évében az alábbi ásatási eredmények születtek, a továbbiakban felsorolt munkatársak részvételének köszönhetően.

Ásatásvezetők: Dr. Bartus Dávid tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék); Számadó Emese régész, múzeumigazgató (Komáromi Klapka György Múzeum).

Régészek: dr. Gátfalvi-Delbó Gabriella (KGYM), Juhász Lajos, Simon Bence, Szabó Melinda, Olasz Rita, Párkányi Bence, Hümpfner Dániel, Sáró Csilla (ELTE).

Régészhallgatók: Barna Ferenc, Müller Ákos, Peng Mátyás, Apostol Balázs, Atlasz Bence, Balázs Bence, Czírók Dániel, Erdős Olívia, Frits Gergely, Gönczi Nagy Gergő, Horváth Eszter, Lenár Vilmos Mórocz Bence, Németh Laura, Szabó Vivien, Szauer Dániel Mihály, Szunyogh Kata, Ekrik Ákos, Erdős Olívia, Hegedűs Domonkos, Milchram Márton, Farádi Szabó Erik, Grandi Emilia, Mészáros Dorottya, Nagy Blanka, Papp Zsolt Tamás, Purgel Miklós, Szigeti Réka, Kerepesi Gabriella, Négyökrű Tibor, Takács Vilmos, Stribik András

### **1. Előzmények**



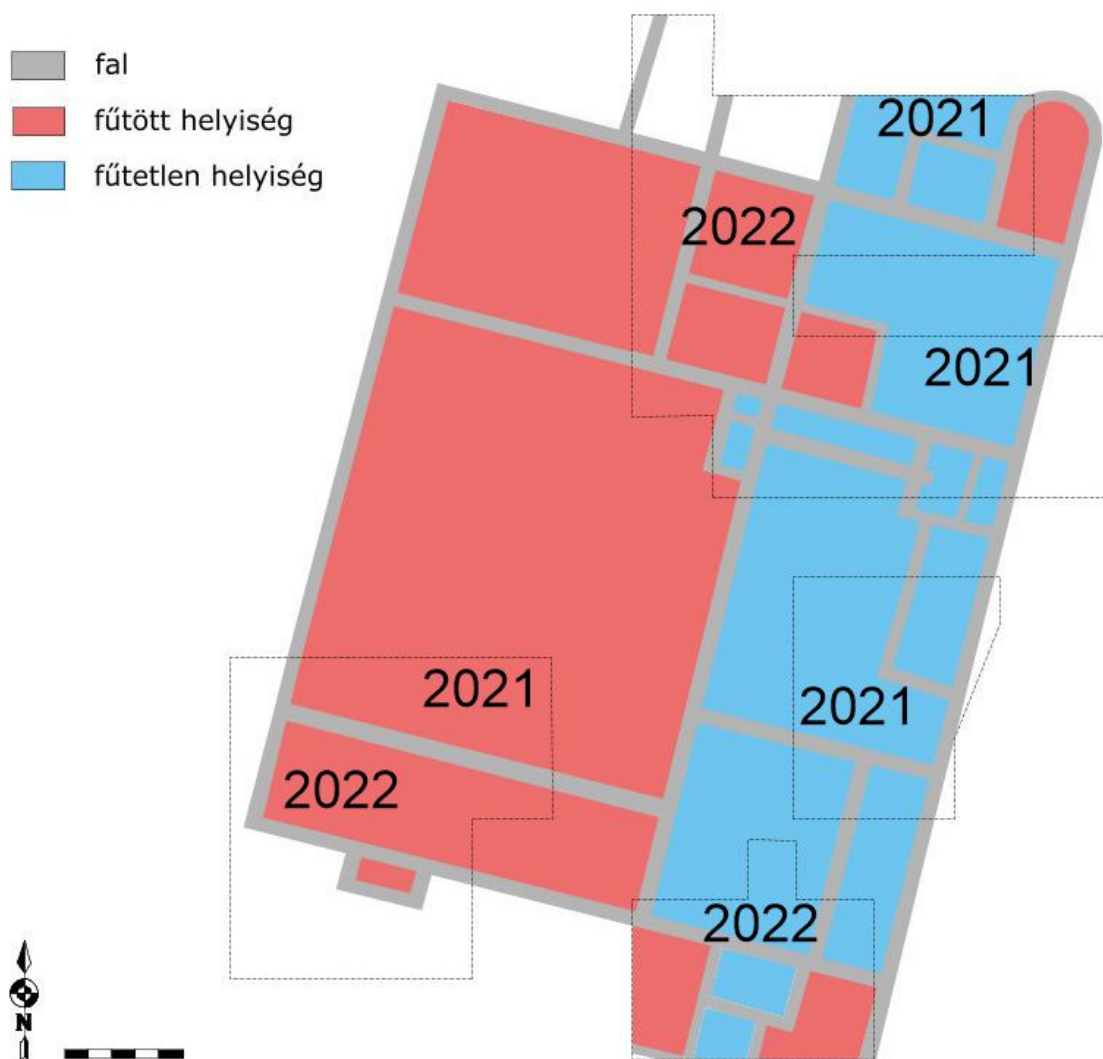
A brigetioi legiotábor területén, Komárom/Szőny, Stadion út lelőhelyen a korábbi évek légi régészeti kutatásai alapján azonosított területen 2017-2018-ban mintegy 900 m<sup>2</sup>-es területen végzett feltárást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Régészeti Tanszéke és a Komáromi Klapka György Múzeum, amelynek során egy nagy méretű apszisos épületet sikerült részlegesen feltárni, valamint a brigetioi legiotábor korábbi periódusait is meghatározni.

Az 1. periódus a tábor alapításához kapcsolható, és a Kr. u. 2. század elejére keltezhető. A 2. periódus a tábor fő periódusa, egy legalább 20 helyiségből álló, minimum 700 m<sup>2</sup> nagyságú épületet sikerült feltárnunk, helyenként álló falakkal, in situ falfestményekkel a falakon, valamint több terrazzopadlóval. A 3-4. periódus a 4. század első felére keltezhető, amikor a szomszédos katonavárosból a táborba költöznek, és a korábbi táborépületek helyére hevenyészett házakat építenek. Az 5. periódus a bélyeges téglák (Terentius és Frigeridus dux) alapján a 370-es évek elején épült, masszív kőfalai a legtöbb helyen teljes egészében megmaradtak.

A reprezentatív apszisos épület császári fogadóhelyiségként is funkcionálhatott, valószínűleg itt kerülhetett sor 375. november 17-én a kvád követek és I. Valentinianus találkozójára, ami a császár halálával végződött. A 6. periódusban az épület egy részét feladják, padlófűtést alakítanak ki benne és valószínűleg lakóépületként használják a római kor végéig.

A 2019-ben a tábor területén végzett régészeti feltárás elsődleges célja a legiotábor északi főkapujának, a porta praetoriának a feltárása volt, valamint a via praetoria fekvésének és szerkezetének tisztázása. Mind a kaputornyok, mind az azokat összekötő kapunyílások masszív kőalapozással rendelkeztek, a felmenő falakból azonban mindössze néhány kváderkő maradt a helyén. A tornyok belső szerkezetéről így kevés információval rendelkezünk, a nyugati toronyban egy későbbi átépítés nyomait sikerült azonosítanunk, a keleti toronyban pedig egy masszív meszes réteget találtunk, ami egy átépítéshez, vagy esetleg a torony lebontásához kapcsolható. Sikerült feltárnunk a kapunk keresztülvezető via praetoria kőlapokkal fedett útfelületének egy részét, valamint az erre merőleges, szintén részben kőlapokkal fedett viasagularis egy szakaszát. A déli feltárási területen a via praetoriát két oldalról szegélyező oszlopsor bázisai közül ötöt sikerült megtalálni, valamint feltártunk egy késő római mészegető kemencét is

A feltárásokkal párhuzamosan folyamatosan geofizikai felméréseket végeztünk a területen, ami alapján a további ásatások legoptimálisabb helyszínei jól meghatározhatóak.



A tábori fürdő 2021. és 2022. évi szelvényei

A 2022-es feltárás közvetlen előzménye a 2021-es ásatási szezon. 2021-ben kezdtük el a legiotábo ppraenturájában található katonai fürdő feltárását, 650 m<sup>2</sup> területen. Ebben az évben négy szelvénycsoportot nyitottunk, amelyek révén sikerült két hidegvizes medencét tartalmazó helyiséget, egy apszisos helyiséget, valamint két, padlófűtéssel ellátott helyiséget feltárni. A medencékhez kapcsolódó északkelet-délnyugat és észak-dél irányú csatornákat tártunk fel. A frigidarium helyiségében vörös mészkő lapokból készült padlószintet találtunk. Itt a padló három periódusa volt megfigyelhető, az első periódusban terrazzo padló volt, a második periódusban ezt megújították és opus spicatum padló került elhelyezésre, és a harmadik periódusban burkolták a fürdőt vörös mészkőlapokkal. A hideg vizes medence keleti oldalán egy félköríves lezárású teljes egészében padlófűtéssel fűtött helyiség került elő, nyugati oldalán szintén padlófűtéses helyiség húzódott, mindkettő folytatódott a 2. szelvényben. Ettől a helyiségtől déli irányban, a 3. szelvényben egy újabb nagy méretű helyiség került elő, amelyben egy másik medencét tártunk fel, ez szintén téglalap alakú volt a nyugati oldalán a medencébe vezető lépcső is megmaradt. A negyedik szelvényt az ásatás utolsó napjaiban kezdtük feltárni, ezen a területen a geofizikai eredmények alapján nagyon masszív épületmaradványok voltak. Három szondát nyitottunk, ezekben nagyon masszív padlófűtéses helyiségek maradványait tártuk fel. A késő római időszakban egy csontfésűket készítő műhely működött a korábbi fürdő területén, amelynek hulladékanyagát - több ezer lefűrészelt agancsot és fésütőredéket, félkész termékeket és egyéb csonthulladékot - egy kút visszatöltésében találtuk meg.



## 2. A 2022. évi feltárások

Az előző évben nyitott szelvényekhez illeszkedve választottuk ki a 2022 nyarán nyitott szelvényeket, hogy a fürdő pontos kiterjedését tisztázhassuk. É-D-i, valamint K-i irányban sikerült a fürdő határait megtalálnunk (bár észak felé még további kiszolgáló és fűtő helyiségekkel talán számolhatunk), nyugat felé azonban a fürdő további helyiségei egyelőre feltáratlanok. A munka a gépi humuszoslással kezdődött meg június 17-én, majd június 20-tól kézzel bontottuk tovább az objektumokat, valamint szakaszosan a gépi humuszoslás is folytatódott. A felszíni humuszréteg vastagsága változó volt, a déli felületeken viszonylag vékony volt, magasan kerültek elő római kori jelenségek, az északi felületen több gépi földmunkára volt szükség.

A feltárt terület madártávlatból

A munkát a DK-i felület feltárásával kezdtük, ahol a radarképek alapján egy téglalap alakú medencére számítottunk. Feltételezéseink beigazolódtak, a tavaly feltárt É-i medencével megegyező méretű és tájolású, ugyancsak hidegvizes medencét tártunk fel. Ez alapján sejtethetően a fürdő egy K-Ny-i szimmetriatengely mentén épülhetett. A medencében 4 különböző építési fázist sikerült elkülöníteni.

A medence vízellátására szolgáló ólomcsőből egy majdnem 4 méter hosszú darabot sikerült in situ feltárni.



Az ólomcső és a hidegvizes medence

A medencéből a használt vizet észak felé vezette el egy téglákkal bélelt csatorna. A medencétől keletre egy hypocaustummal fűtött helyiség került elő. Ez különösen ép, terrakotta elemekből rakott oszlopokból állt, alját téglákkal rakták ki, amelyek egytől egyig a legio XI Claudia bélyegével voltak ellátva.



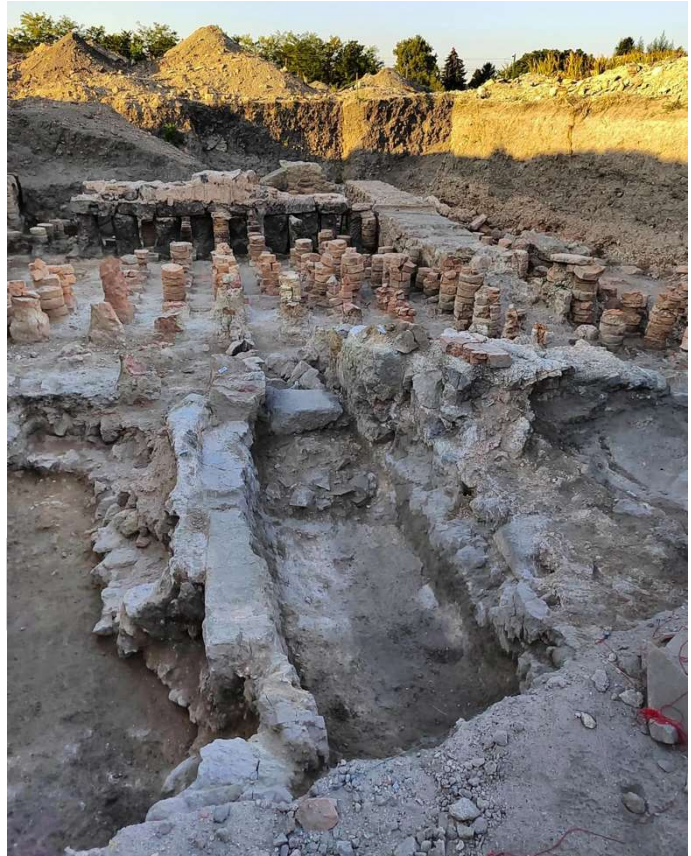
A legio XI  
Claudia  
bélyegével  
ellátott  
téglákból  
készült  
hypocaustum

A medencétől nyugatra található helyiségben a fűtésrendszer többszöri átépítése volt megfigyelhető. Eleinte a keleti oldalon lévő helyiséghez hasonlóan egybefüggő hypocaustummal fűtötték ezt a termet is, majd fűtőcsatornákat hoztak létre. A fűtőcsatornák irányát valószínűleg a későrómai időszakban 90 fokkal elforgatva megváltoztatták. A medencétől északra található helyiségek nem voltak fűtöttek, ezekben négy különböző periódus volt adatolható. Az előző év tapasztalataihoz hasonlóan ezek a padlók is a korábbi időszakban terrazzo burkolatot kaptak, majd később járólappal fedték őket.

A DNy-i felület kijelölése az előző évben nyitott 4. felület területéhez kapcsolódott. Ezen a felületen a tavaly kis részben feltárt, két periódusú hypocaustum rendszer maradványait sikerült feltárni. A későbbi hypocaustum egyes oszlopoi, ellentétben a fürdőben eddig a legtöbb helyen feltártakkal, kő oszlopok voltak, nem terrakottából készültek. A dupla

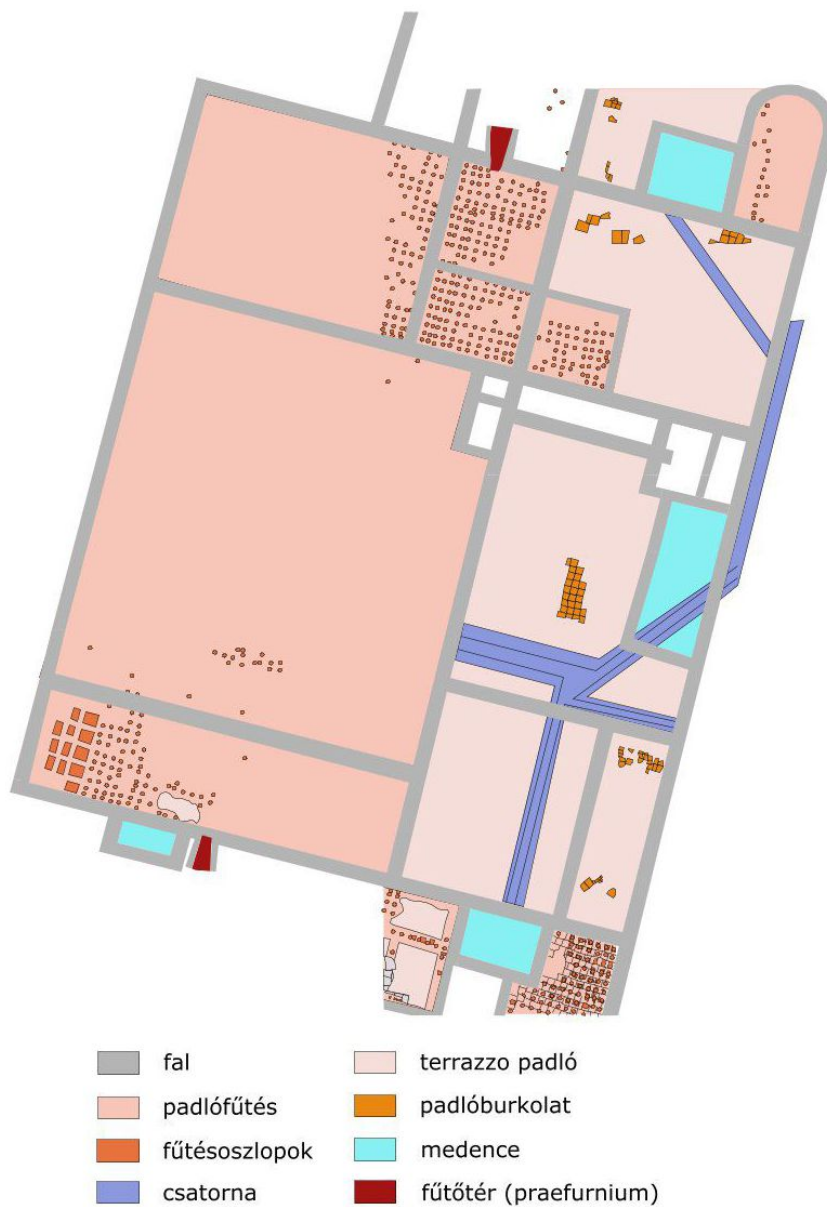
fűtőrendszerrel ellátott helyiség déli oldalán két praefurniumot is sikerült feltárni, melyek valószínűleg a megújított padlófűtés két különböző periódusához tartozhattak. A többi, feltárt medencéhez képestrosszabb állapotban maradt meg az ehhez a helyiséghez kapcsolódó melegvízes medence. Ezalatt fűtésoszlopok maradványait sikerült feltárni, valamint a felmenő fala mentén tubulosok voltak megfigyelhetők.

Az északi felületet majdnem teljes egészében két, nagyon nagy méretű, hypocaustummal fűtött helyiség töltötte ki. A két helyiség közül a keleti a tavaly már kis részben feltárt, padlófűtési helyiség folytatása. Ezt a termet a használat során egy ponton két részre osztották, a felmenő fal tartóoszlopai és a fal alja megmaradt, oldalán tubulusokkal. Ennek a helyiségnek a fűtését észak felől oldották meg, itt egy nagy méretű praefurniumot sikerült feltárni. A felszín közepén egy É-D irányú fal húzódik. Az ettől nyugatra eső helyiségben a hypocaustum oszlopok nem maradtak meg olyan látványosan, mint a keleti oldalon, itt a rómaikorban beomlott formában tártuk fel őket, néhol beomlott terrazzo padló maradványaival.



A fürdő kronológiájával kapcsolatban a tavalyi évhez képest lényeges információval gazdagodtunk. Az in situ feltárt legio XI Claudia bélyeges téglák alapján a fürdő építésének kezdete, egyben első építési periódusa Kr. u. 101-105 közé keltezhető. Ezek a feltárt téglák egyszersmind egy évtizedek óta húzódó vitára tesznek pontot. A helyiség tájolása pontosan illeszkedik a legiotábor tájolásához, ez alapján az a kutatástörténetben létező elmélet, hogy a legio XI Claudia egy másik, északabbra lévő, eltérő tájolású tábort épített, nem állja meg a helyét. A 2022-es ásatási szezon alapján kijelenthető, hogy Brigetióban egy legiotábor épült csak, a legio I Adiutrix nem épített új tábor.

A tavalyi évhez hasonlóan egy kincslelet is napvilágot látott az ásatás során. A délkeleti felület fűtőcsatornáinak betöltéséből egy helyről egy nagyjából 75 darabból álló éremgyűttes került elő.



A 2021. és 2022. évi ásatási szezon alapján kirajzolódó alaprajz

A brigetioi legiotábor fürdőjének azonosítása és feltárásának megkezdése az aquincumi *Thermae maiores* feltárásához fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetioi kutatásait.

A feltárás során a területet a hagyományos régészeti dokumentáció eszközei mellett egy DJI Phantom 4 típusú drónnal folyamatosan fotóztuk és videóztuk, valamint a feltárás fotó 3D feldolgozását is megkezdjük. A hagyományos ásatási napló mellett a feltárást minden nap videonaplóban rögzítettük, összesen mintegy 8 órányi hang és képanyagot készítve.

A feltárás végén a sérülékeny épületelemeket (pl. hypocaustum-oszlopokat) geotextillel befedtük, és a terület nehezen megközelíthető részeivel kézzel visszatemetjük, majd a fennmaradó részen munkagéppel végeztük el a visszatemetést. Így karbantartási tervre nincs szükség.



## Közművelődési hasznosítás

2022. augusztus 17-én nyílt napot tartottunk az ásatáson, melyre több, mint 200 érdeklődő volt kíváncsi.



**30 ÉVE  
BRIGETIÓBAN**



# NYÍLT NAP A LEGIOTÁBORBAN

**A FELTÁRÁS ALATT LÉVŐ BRIGETIÓI  
KATONAI FÜRDŐ MEGTEKINTÉSE**

A vendégeket köszönti: Számadó Emese, ásatásvezető régész,  
a Komáromi Klapka György Múzeum igazgatója  
A feltárást bemutatja: Dr. Bartus Dávid, ásatásvezető régész,  
az ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszék vezetője, az ELTE BTK dékánja

Helyszín: Komárom/Szőny, Stadion út

2022.  
**08. 17.**  
14.00



A rendezvényen kép- és hangfelvétel készül!





Ez a mostani nyílt nap azonban kissé rendhagyó volt, mivel egyfajta látványásatás is volt egyben. Munka közben lehetett ugyanis megnézni az ásatást, amelyen a tényleges ásatás mellett detektoros, drónos, radaros munkavégzés, rajzolás, dokumentálás és a leletanyag csomagolása is zajlott. Így a jelenlévők „élőben” is láthatták, hogy milyen összetett, sokrétű tevékenység folyik egy ásatáson! Különösen kedvelt volt a „leletsimogató”.

Az alkalmora készítettünk egy információs füzetet is.

# BRIGETIO 2022

## thermae legionis I adiutricis



**ELTE**  
EÖTVÖS LORÁND  
TUDOMÁNYEGYETEM

*Klapka*  
GYÖRGY  
**MÚZEUM**  
KOMÁROM

A kiadvány

2022. szeptember 17-én, a Kulturális Örökség Napján egész napra megnyitottuk az ásatást a látogatók előtt és egyéneknek, csoportoknak egyaránt vezetéseket tartottunk. Ezen a napon 250 fő látogatta meg az ásatást.



**2022.09.17-én, 10-16 óráig:**  
Nyílt nap a legiotáborban  
A brigetioi katonai fürdő  
romjainak visszatemetés előtti  
bemutatása  
Komárom/Szöny, Stadion út

**A bemutató rossz idő esetén  
elmarad!**

11 és 14 óra: Római kori emlékek  
Komárom-Esztergom megyében.  
Számadó Emese előadása.  
MOL-Itp., Fedett Lőtér,  
Laboráns utca 3.

**Az előadás rossz idő esetén a  
múzeum főépületében lesz!  
(Komárom, Kelemen L. u. 22.)**



**2022.09.17-18-án:**

A múzeum főépülete és a  
DDr. Juba Ferenc magyar  
tengerészettörténeti kiállítás  
9-17 óráig,  
a Kecskés László Emlékház  
10-16 óráig  
ingyenesen látogatható!

**Érdeklődés,  
Kapcsolat:**

+36 20 6191102  
www.kgym.hu  
facebook

*Klapka*  
GYÖRGY  
**MÚZEUM**  
KOMÁROM



**ELTE | BTK**

Ezeken kívül nyáron családi és egyéni látogatókat, 1 táborozós, 1 kirándulás és 4 iskolai csoportot, szeptemberben további 6 iskolai csoportot, valamint két nemzetközi konferencia (21. International Congress on Ancient Bronzes és a **European Association of Archaeologist**) résztvevőit fogadtuk az ásatáson, összesen mintegy 300 fővel.

## Tudományos eredmények összefoglalása

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Komáromi Klapka György Múzeum által 2022. június 20. és 2022. augusztus 19. között Brigetio / Komárom-Szöny, Stadion út lelőhelyen végzett régészeti feltárás elsődleges célja a - 2021-ben a geofizikai felmérések alapján feltételezett - római kori fürdő feltárásának folytatása és alaprajzának további tisztázása volt. A feltárás során mintegy 650 m<sup>2</sup> felületen az előző évhez hasonlóan, Brigetióbancsak ritkán tapasztalt jó megtartású, nagyon masszív falak, vörös mészkőlapokkal burkolt padlók, komplett padlófűtésrendszerek, valamint medencék, csatornák kerültek elő. A legio XI Claudia bélyeges téglák alapján a fürdő építését is meg tudtuk határozni, amely egybeesett a tábor legelső építési periódusával, amelyben az említett legio vett részt a Kr. u. 101-105 közötti időszakban.

A feltárás eredményei alapján egyértelműen azonosíthatóvá vált a legiotábor fürdője, amelynek megtalálása a 18. században feltárt aquincumi Thermae maiores feltárásához fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetioi kutatásait.

A a brigetioi legiotáborban 2017 óta, immáron hatodik éve zajló feltárások történetében a 2022. évi volt a legnagyobb felületű és legtöbb információt nyújtó régészeti kutatás, amely rendkívül fontos információkkal szolgált a tábor teljes történetére vonatkozóan az alapítástól a római kor végéig.

Komárom, 2022. 11. 11.



.....  
Dr. Bartus Dávid  
régész, tanszékvezető egyetemi docens  
az ELTE BTK dékánja



.....  
Számadó Emese  
régész, múzeumigazgató  
Komáromi Klapka György Múzeum

ásatásvezetők